

BBC 57: VERDIER ER VIKTIG, OGSÅ I MILJØBEHANDLING

I forrige BBC, nummer 56, skrev jeg om hvordan individuelle verdier kan være grunnlag for personlig utvikling og vekst, og for mål i behandling. Vi kan diskutere i det vide og brede hva som er gode verdier. Her har altså funksjonell kontekstualisme, og ACT, den ”enkle” løsningen at verdier er individuelle. I BBC-en utdypet jeg hva det vil si. Et viktig poeng var at verdier er noe grunnleggende, og at de til sjuende og sist neppe varierer så mye blant folk som noen kanskje tror. I alle fall er det erfaringen innenfor ACT, som stort sett foregår mellom en pasient og en terapeut. Men dess flere personer som er involvert, dess vanskeligere er det å unngå at verdier spriker litt og at vi kan ha forskjellige mål, særlig når det er begrenset anledning til å snakke ordentlig om det. Verdiers plass i behandling kan derfor være mer komplisert i miljøbehandling, som atferdsanalyse er en utpreget representant for. Med miljøbehandling mener jeg behandling som ikke er individuell. I stedet foregår behandlingen ved at miljøpersonell, skolepersonell, foreldre og lignende får veiledning i å hjelpe klienten til å endre atferd i hans eller hennes naturlige omgivelser. Klienten er gjerne et barn, en ungdom eller en person med lærevansker. I den grad det er voksne intellektuelt normaltfungerende personer er det gjerne personer med spesielle atferdsforstyrrelser. I miljøbehandling kan mange være involvert, både veiledere, utøvere, representanter, tjenesteansvarlige, myndigheter og andre, foruten klienten selv. Mange kokker gir mer søl, hvis vi skal fokusere på problemer.

I samtalebehandling kan det være relevant å klargjøre verdier og å bruke det som en rettesnor for videre behandling.

Et samfunn må til en viss grad bygge på et sett av felles verdier, ellers er det ikke et samfunn. Ordet ”samfunn” kommer av å finne sammen. Samfunnets verdier preger samfunnets lover. Når det gjelder personer med utviklingshemning, gir kapittel 9 relativt klare

retningslinjer for hva som er god behandling og ikke. Det er nok det beste eksemplet på at samfunnets verdier er detaljert nedfelt i lovs form i forbindelse med behandling av atferdsforstyrrelser. Lover som gjelder for eksempel barn, barnevern og psykisk helsevern, er grovere slik sett. Generelt er det mange mulige mål for behandling, i tillegg til at det ofte kan diskuteres om behandling er nødvendig overhodet. Mulighetene for uenighet om verdier og mål er nok større enn i individuell behandling.

I miljøbehandling, der mange deltar, har det selvfølgelig lettere å oppstå større og mindre uenigheter om verdier og mål, men som regel går det vel ikke så verst, i alle fall ikke i lokallagets nedslagsfelt.

Felles for mange kandidater for miljøbehandling er at de har en spesiell bakgrunn, en spesiell grunnleggende fungering når det gjelder evner og ferdigheter, og atferdsforstyrrelser i form av alt fra overdreven unngåelse til direkte utagering. Den ”avvikende” fungeringen kan gjøre det vanskeligere å anvende normale verdier når vi skal utarbeide mål og metoder for behandling. Verdier som dreier seg om selvbestemmelse, frivillighet og fravær av tvang, kan fungere vanskelig i praksis, og kan komme til kort. Klienter kan være unntak der det må inngås kompromisser. Men hvor avvikende er personen, hvor store er problemene og hvor store kompromisser er nødvendige og forsvarlige? Slike spørsmål kan skape strid, som vi har sett mange eksempler på. Noen mener at personen bør særbehandles. Andre vil gå langt i å la vanlige verdier gjelde fullt ut.

Når uenighet oppstår, kan det være viktig å avklare hvilket nivå den er på. Det går an å ha vidt forskjellige meninger om løsninger, uten å ha særlig forskjellige meninger om mål og verdier. Det kan skyldes forskjellig kunnskap og informasjon. I så fall bør vi kunne bli enige, selv om det går an å krangle om det meste, særlig når ulike fagretninger er på banen samtidig. Uenighet mellom fagretninger kan skyldes ulike verdier, men kan også ha lite med verdier å gjøre. Problemet kan være at meninger framsettes av ”feil personer” som tilhører ”feil leir. ”Du må ikke tro at du kan løse dette like godt som oss, og her bestemmer vi”, virker det som noen tenker. Jeg har sittet i møter med folk som jeg ikke har klart å få blikkontakt med. Da snakker vi om fordommer, stigmatisering og tuppen- og lillemorholdninger, eller om blant annet koordinering og kognitiv fusjon for å bruke noen ACT-begreper. Noen er så rigide at de neppe har sannhetssøking og å ta andres perspektiv som særlig klare verdier. Noen som snakker mye om empati, kan praktisere det temmelig selektivt selv. Har vi felles verdier, bør det likevel være lettere å bli enige om løsninger enn hvis verdiene spriker. Så kan vi diskutere

om det er verdigrunnlag for i alle fall en viss enighet mellom atferdsanalytikere og karer som Jesper Juul og Per Lorentzen. Mange atferdsanalytikere irriterer seg grønne over dem. Selv er jeg mer dempet, og har vel litt mer tro enn de fleste på at det ikke *bare* trenger å være motsetninger. Når det gjelder Lorentzen, har jeg i en artikkel påvist at han ofte har løsninger som stemmer godt med atferdsanalyse. Men jeg vil ikke bagatellisere reell uenighet. Da blir verdien ”å respektere andres meninger” viktig.

He waits till Jack's eyes look at his eyes

En avslappet og frivillig blikkontakt er en nødvendig forutsetning for et godt samarbeid. Fravær av blikkontakt kan selvfølgelig bety sjenanse eller manglende interesser, men også en eller annen grad av fiendtlighet.

La meg legge til at det jevnt over er lettere å bli enige når vi diskuterer konkrete klientsaker, enn når vi diskuterer generelt og teoretisk. Sistnevnte ender etter min mening lettere med de nevnte fordommene og den nevnte stigmatiseringen, ikke minst fordi det er mindre fare for å bli konfrontert med virkeligheten og med konsekvensene av det man mener. Uenighet kan derfor dreie seg mer om ”verdier som følelse” enn om ”verdier som aktivitet”.

Jeg har ofte hevdet at atferdsanalytikere neppe har noen unike verdier. ABAI, den internasjonale atferdsanalytiske foreningen, bruker den amerikanske psykologforeningens etiske retningslinjer. Atferdsanalyse gir altså ingen direkte rettesnorer for hva som er gode verdier og ikke. Jeg ser likevel ikke bort fra noen mindre forskjeller mellom oss og andre. For eksempel tror jeg at mange atferdsanalytikere har blitt tiltrukket av atferdsanalysen fordi den gir praktiske løsninger som igjen kan gi konkrete resultater. Det har verdimeessige innslag. En fare med det er selvfølgelig å bli for ivrig etter å bruke det man kan. To vernepleiestudenter var i praksis på et dagsenter for drøyt 15 år siden. De ville iverksette massiv tvangsbehandling av en mann med Downs syndrom for å få ham til å slutte med bagatelmessig stjeling. Jeg mente at det var å skyte spurv med kanoner, og at det var helt uaktuelt. Studentene mente at de måtte ha noe å gjøre i praksisperioden, og at de trengte trening i metodebruk. Det kunne vi selvfølgelig ikke ta hensyn til. At det er iverksatt unødvendig behandling og opplæring, er det ingen tvil om, men jeg har også hevdet til det kjedsommelige at problemet er i ferd med å dø ut. Uten å idyllisere for mye har de aller fleste atferdsanalytikere i dag et nøkternt syn på hva som skal behandles og på virkemidler. Det er nok bare nyanser mellom oss og andre, neppe vesentlige verdiforskjeller. Synet på hva som for eksempel er uakseptabel atferd og ikke, varierer neppe systematisk mellom atferdsanalytikere og andre. Da ser jeg bort fra personer

som er temmelig prinsippfaste på at verdier er universelle og ikke kan renonseres det minste på, og kanskje noen i egne rekker som kan gå for langt den andre veien.

To karer som noen atferdsanalytikere har "slitt" litt med, Jesper Juul og Per Lorentzen. Mye er nok forskjellig mellom oss og dem, men også her kan det være interessant å se på felles perspektiver. De ser uansett temmelig ufarlige ut.

En annen mulig nyanse mellom atferdsanalytikere og *noen* andre kan være at vi kan mene relativt klart at klienten trenger grunnleggende sosialisering nettopp for kunne handle ut fra akseptable verdier. Mange har hørt om verbal påvirkning i form av "sporing" og "følging", som er mine oversettelser av "tracking" og "pliance". Sporing har preg av råd og veiledning: Handlinger forsterkes eller straffes ikke av andre ut fra om de samsvarer med beskrivelser av hva personen skal gjøre. Andre "blander seg" ikke. Den eneste forsterkningen som skjer, følger av selve handlingen. Personen avgjør altså selv hva som er bra for seg selv. Sporing er med andre ord forbundet med frihet og selvbestemmelse, og er mest berettiget når personen har kunnskaper og et moralsk og verdimesig nivå som tilsier at personen kan stå på egne ben.

Følging har preg av beskjeder og ordrer: Atferd som samsvarer med beskrivelser av hva personen skal gjøre, forsterkes av noen som "har noe med det", ofte foreldre eller andre med mer eller mindre myndighet. Forsterkningen kan også være negativ, som at "den gemene hop" ikke reagerer negativt. Manglende samsvar kan straffes, med alt fra irettesettelse til utfrysning og verre. Både forsterkning og straff skjer uavhengig av om handlingen ellers fører til noe som personen synes er bra. Følging er altså forbundet med oppdragelse og autoritet, og er mest berettiget når personen på grunn av manglende kunnskaper og usikre verdier ikke er klar for å slippes helt fri. "Barn kan ikke oppdra seg selv." Å følge enkle regler kan bety suksess og ikke fiasko her i livet, men overdrevne følgingsbetingelser kan være misbruk.

I tillegg til følging har vi ren forsterkning og straff av handlinger som omgivelsene oppfatter som verdimesig gode eller dårlige, for å nevne noe. Atferdsavtaler er et vanlig virkemiddel for å få personer på rettere verdikjøl. Både for oss og våre klienter må målet være å handle verdimesig best mulig uten å tenke over det hele tiden, det vil si at atferden får kontingensformede egenskaper. Alt i alt kan atferdsanalytikere være relativt tydelige i sin tilnærming, i tråd med tendensen til praktiske løsninger og konkrete resultater. Igjen tror jeg at få har problemer med det vi driver med, hvis vi ikke overdriver.

Innenfor atferdsanalyse brukes ofte begrepet "alternativ atferd", særlig når personen

har uakseptabel atferd som bør erstattes. Atferden som skal erstattes, er altså ikke bra, og noe atferd er bedre enn annen. Som regel synes jeg faktisk at det er relativt lett å bli enig om hva som er hva, særlig når vi diskuterer konkrete problemer grundig.

Her er det en viss sannsynlighet for at det er følgingsbetingelser ute og går. Følgning er helt nødvendig til et visst punkt, så vi får håpe at det er rimelig i det aktuelle tilfellet.

Andre ganger er det uaktuelt med alternative handlinger, fordi det knapt er alternativer. En grunn kan være at forsterkeren for atferden er direkte uakseptabel, og at den ikke blir mer akseptabel ved å oppnås på mer ”sympatiske” måter. Sex med barn blir ikke bedre av å oppnås ved å opptre ”hyggelig”. Et tyveri eller et ran blir ikke særlig bedre av å utføres relativt lempelig. Manipulasjon blir ikke bedre av å utføres på ”utsøkte” måter, snarere tvert om: Dess vanskeligere er det å avdekke og å stå imot den. En annen variant er at ubehaget, eller den aversive stimulusen, er nødvendig å tolerere og vrient å komme utenom. Det kan være ubehagelig å dusje, pusse tenner, spise og mye annet, men utvilsomt viktig. Følgene av å la være er like store selv om personen protesterer dannet.

Også hva som er akseptable og uakseptable forsterkere og unngåelser, er det ofte mulig å enes om, igjen når vi tenker oss grundig om i konkrete saker. Noe annet er hva som er rimelig i behandling. Hvor langt skal vi gå i å hindre personen i å oppnå uakseptable forsterkere, hvor mye skal vi presse personen til noe som personen ikke vil, hvor mye skal vi ”betale” personen for å avstå fra problematferd eller for å gjøre noe og så videre? Også dette mener jeg det oftest går an å bli enige om i konkrete saker, selv om det kan oppstå diskusjoner mellom ”handlekraftige” atferdsanalytikere og de mest prinsipielle på den andre siden.

Siden ikke minst ACT var utgangspunkt for min verdidiskusjon, er det også interessant å se på noen relevante betraktninger der i gården. Et viktig ACT-begrep er unngåelse. Vi kan unngå konkrete ubehagelige situasjoner, men også ubehagelige tanker og følelser i form av angst, tristhet, anstrengelse og så videre. Mange er opptatt av å unngå ubehag i en slik grad at det langt på vei lammer livsutfoldelsen. Vekst og utvikling er som kjent vanskelig hvis vi har svært lav toleranse for ubehag. Mange mener også at det skal være slik, og at det er overordnet å unngå ubehag. ”Problemet er angst. Angst skal jeg ikke ha. Derfor må jeg unngå angst og det som skaper angst.” Noen anser det nærmest som en verdi. At verdien lammer livsutfoldelsen, viser at den kan være lite hensiktsmessig, både for

personen selv og for samfunnet. Men vi må ikke se bort fra at noen er fornøyde med et innsnevret liv og for eksempel med å leve av en trygdeytelse. Da kan i alle fall personen selv oppleve verdien som hensiktsmessig. ACT graver altså i verdier, og mange ACT-pasienter kommer inn på tanker, og får et forhold til egne tanker, som på sikt fungerer bedre. De aller fleste atferdsanalytikere vil mene at overdreven unngåelse er en tvilsom verdi, og at et mer vitalt liv er bedre. Også her kan nok noen på ”motsatt side” ha et annet syn.

Fra tid til annen har jeg drøftinger med blant annet barne- og ungdomspsykiatrien. Utgangspunktet har som regel vært klientsaker der ungdommer ikke ”feiler” noe grunnleggende, men som har endt opp med å gjøre lite og ingenting. Det har gjerne startet med litt nektning og vegring her og der, og på kort tid har snøballen rullet for fullt. Prognosen er elendig. Jeg har gjennomgående tatt til orde for temmelig tydelig forståelse av problemet, nemlig at det dreier seg om relativt unødvendige unngåelser. Jeg har vært like tydelig på at hovedløsningen må være at ungdommen overvinnes unngåelse av situasjoner som det er helt nødvendig å mestre, og at det må stilles krav og settes grenser. Er det for eksempel en selvfølge å få bo hjemme på første klasse når man har fylt 18, og skal ikke ungdommen konfronteres med slike realiteter? Jeg er faktisk litt overrasket over hvor godt slike synspunkter går hjem. At utviklingen i noen tilfeller har gått for langt til at det er så mye å gjøre, kan så være. Da spørres det hva de gjør neste gang de møter en yngre person som har lignende problemer i emning. For øvrig betyr ikke enighet nødvendigvis at ”de andre” blir enige med ”oss”, men også omvendt.

Hvis personen på bildet virkelig har problemer, er bildet uegnet som illustrasjon på ”ungdom som ikke feiler noe grunnleggende”. Men det kan også være et eksempel på hvor lett det er å komme inn i en ond sirkel.

Når det gjelder lokallaget, ble seminaret om psykiatriske diagnoser gjennomført den 24. oktober. Oppslutningen var laber, men det sies at jeg ikke dummet meg ut faglig. Neste lokale aktivitet er Wenche Fjelds kveldsforedrag om seksuelle overgrep på Skogtun på Skarnes den 26. november kl. 18–21. Så vet dere hva den kvelden skal brukes til.

God senhøst og førjulsvinter!

20. november 2014

Børge Holden